

VÝZNAMNÉ JUBILEUM EKONOMICKÉHO A SOCIOLOGICKÉHO VÝSKUMU POĽNOHOSPODÁRSTVA NA SLOVENSKU

V septembri 1989 si ekonomický poľnohospodársky výskum pripomína významné jubileum. Od vzniku Zemědělského ústavu účetnicko-správného v Prahe, ktorý bol poverený výskumom a štúdiom ekonomických otázok v poľnohospodárstve, uplynulo už 70 rokov. Súčasne sa v roku 1919 založila aj jeho slovenská pobočka v Juri pri Bratislave, čo znamená, že ekonomický výskum poľnohospodárstva nielen v ČSR, ale aj v SSR patrí k jednej z najstarších vedných disciplín československého výskumu.

V priebehu uplynulých siedmich desaťročí prešiel tento výskum rozsiahlym vývojom a zmenami. Aj keď v období buržoáznej republiky jeho činnosť bola determinovaná triednou a sociálno-ekonomickou povahou kapitalistického spoločenského systému, predsa ju možno charakterizovať ako priekopnícku v rozvoji ekonomického myslenia v československom a tým aj v slovenskom poľnohospodárstve. Zisťovanie „rodinných účtov“, sledovanie „vlastných nákladov na výrobu“ a rôzne rozbory i ďalšie šetrenia možno považovať za metodické základy, ktoré sa postupom času neustále zdokonaľovali a zdokonaľujú aj v súčasnosti.

S víťazstvom pracujúceho ľudu vo februári 1948, so socialistickou industrializáciou a so vznikom a rozvojom socialistického poľnohospodárstva sa vytvorili nové podmienky nielen pre rozvoj veľkovýroby, ale aj pre rýchle budovanie poľnohospodárskej vedy a výskumu ako neoddeliteľnej súčasti pretvárania tohto výrobného odvetvia na vedeckých základoch. Rozvíjajúci sa Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky sa zapísal hneď na začiatku združstevňovania do tohto procesu vzorovými organizačnými poriadkami JRD, plánmi jarných, žatevných a jesenných prác, a postupne zavedením sledovania vlastných nákladov JRD, chozrasčotnými princípmi riadenia JRD a ŠM, ďalšími pravidlami ekonomiky, organizácie a riadenia socialistických podnikov. Táto činnosť sa rozšírila aj o oblasť nadpodnikovej ekonomiky, o sociálno-ekonomickú problematiku, o ekonomiku práce a ekonomiku potravinárskej výroby. Takto vznikol dnešný Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v Bratislave, ktorého organickou súčasťou je aj výskum sociálnych vzťahov v rámci poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu.

Problémy ekonomiky, organizácie a riadenia podnikov veľmi úzko súvisia s technickými a technologickými otázkami výroby. Racionalizácia, ekonomická efektívnosť reprodukčného procesu však nie je možná bez takého fungovania medziľudských vzťahov, ktoré ju podporujú. To boli hlavné faktory, pre ktoré sa postupne, v rámci ekonomiky, organizácie a riadenia socialistických poľnohospodárskych a potravinárskych podnikov, začali rozvíjať aj sociologické metódy a teoreticko-empirický výskum funkčnosti sociálnych vzťahov ako neoddeliteľná súčasť riadiaceho procesu.

Spoločne s ekonomickým výskumom socialistického poľnohospodárstva v ČSSR a tým aj na Slovensku sa teda začalo postupne rozvíjať aj sociologické bádanie o problematike tohto odvetvia. Preto sa pri uvedenom jubileu ekonomického výskumu žiada pripomenúť aj vznik a rozvoj poľnohospodárskeho sociologického výskumu na Slovensku, ktorého činnosť sa v súčasnosti koncentruje do oddelenia sociálneho rozvoja, patriaceho do odboru ekonomiky, organizácie a riadenia poľnohospodárskych podnikov uvedeného ústavu.

Začiatky výskumu sociálnych vzťahov v poľnohospodárstve siahajú až do roku 1953, kedy vznikla v bývalej Poľnohospodárskej sekcii Slovenskej akadémie vied myšlienka vedeckého spracúvania vývoja poľnohospodárskych vied na Slovensku. Snaha našla konkrétny výraz v utvorení Kabinetu dejín poľnohospodárskych vied v Ivanke pri Dunaji, ktorý viedol František Lednář.

O šesť rokov neskôr, v roku 1959, pretvorila vtedajšia pobočka Československej akadémie poľnohospodárskych vied v Bratislave toto pracovisko na Kabinet pre štúdium vývoja poľnohospodárstva. Takto sa pôvodný úmysel — spracovávať dejiny poľnohospodárskych vied — za aktívnej spolupráce Prof. Dr. Ing. Jána Taubera z Československej akadémie zemědělských věd v Prahe rozšíril na poznávanie sociálneho vývoja celého slovenského poľnohospodárstva. To bol aj začiatok sociologickej orientácie tohto pracoviska.

V šesťdesiatych rokoch prichádzali ďalšie podnety a spoločenské objednávky na výskum sociálnych vzťahov na dedine a v poľnohospodárstve. V roku 1962 sa v záujme výraznejšej orientácie na poľnohospodárstvo a koncentrácie uvedený Kabinet pričlenil k vtedajšiemu Výskumnému ústavu poľnohospodárskej ekonomiky v Bratislave ako oddelenie sociálneho vývoja, resp. sociológie poľnohospodárstva a dediny. Takto organizovaný útvar, pod vedením Ing. Dušana Sagaru, CSc., sa začal profilovať predovšetkým na výskum spoločenských vzťahov v poľnohospodárstve, resp. na dedine.

Na tomto pracovisku začali vznikať prvé práce z oblasti poznávania funkčnosti sociálnych vzťahov na dedine a osobitne v jednotných roľníckych družstvách (JRD) metódami ekonomického a sociologického výskumu. Pre uplatnenie metódy trvalého zúčastneného pozorovania si výskumní pracovníci po dohode a všestrannom družstve a obce zriadili v JRD Voderady, okres Trnava, reálne sociálne laboratórium.

Prvými monografiami, ktoré z tejto spolupráce vznikli, boli *Ekonomický a sociálny vývoj JRD Voderady* a *Podmienky kultúrneho a spoločenského života v aglomerácii Voderady*. Na ne neskôršie nadviazali práce *20 rokov JRD Voderady* a *Plán sociálno-ekonomického rozvoja JRD Voderady za roky 1976—1980*.

Kolektív riešiteľov však samozrejme neostal len pri jednom družstve. Ako aktuálnu problematiku preskúmal na širšej vzorke *Niektoré sociologické aspekty problematiky poľnohospodárskej mládeže na Slovensku*. V tejto štúdii zisťoval a aj našiel rad príčin nedostatočnej reprodukcie pracovníkov v poľnohospodárstve, pričom poukázal na mnohofaktorovú ekonomickú, sociálnu, kultúrnu a všestranné spoločenskú podmienenosť nedostatočného záujmu mladých ľudí o poľnohospodárstvo v polovici šesťdesiatych rokov. Mnohé z odhalených príčin sa postupne odstraňovali a mládež začala prejavovať a prejavuje živší záujem najmä o profesie, ktoré vyžadujú odbornú kvalifikáciu.

Postupne sa začalo pracovisko budovať aj kádrove a metodicky a nadviazalo veľmi úzke pracovné kontakty s príslušnými vedeckovýskumnými inštitúciami. Popri prehlbovaní koordinácie s podobným pracoviskom Výskumného ústavu ekonomiky zemédelstvá a výživy v Prahe začalo metodicky koncipovať základy marxisticko-leninskej sociológie poľnohospodárstva, vyhranilo si cieľovú funkciu, predmet i objekt skúmania. Tak sa postupne dostalo k štúdiu riadiacich procesov ako v pracovných skupinách, tak aj na úrovni podnikov, predovšetkým v JRD, ale i na štátnych majetkoch a v potravinárskych podnikoch.

Medzi prvé teoreticko-empirické práce uvedeného zamerania patria *Ekonomické, organizačné a ďalšie spoločenské predpoklady a prejavy iniciatívy pracovných kolektívov JRD*. Poznatky o rozvíjaní iniciatívy pracovných kolektívov ako nedeliteľnej súčasti riadiacej práce s ohľadom na vytváranie objektívnych i subjektívnych predpokladov sa stali metodickou pomôckou pre usmerňovanie a využívanie socialistického súťaženia formami BSP v poľnohospodárskej veľkovýrobe.

Obdobne svoju pozitívnu úlohu v spoločenskej praxi riadenia poľnohospodárstva zohrali výsledky prác dotýkajúcich sa sociologických a sociálnopsychologických aspektov riadenia pracovných kolektívov, veľkých zlúčených podnikov a veľkopriestorových kooperácií, profesionálneho i samosprávneho riadenia, účasti na riadení a ďalších problémov riadiacej činnosti.

Uplatňovanie marxisticko-leninských metodologických prístupov, kombinácia ekonomických, historických a sociologických metód i techník, úzka spolupráca výskumníkov s JRD, ŠM, okresnými, krajskými a centrálnymi orgánmi viedla k úspešným realizačným výstupom, oceňovaným v riadiacej praxi.

Výsledky sociologického výskumu, ktorý v súlade so zameraním ústavu bezprostredne nadviazal na štúdium ekonomiky, organizácie a riadenia v podnikovej sfére, ale aj v medzipodnikovej kooperácii, originálne obohatili v období 5. päťročnice ekonomické poznanie o dovtedy neskúmanú sociálnu stránku riadiacich procesov. Ako profesionálne, tak aj volené kolektívne orgány JRD i kooperačné rady (KR) kooperačných združení (KZ) alebo kooperačných obvodov (KO) dostali metodické pomôcky pre využívanie naznačených výsledkov v praxi.

V rokoch 6. päťročnice riešil kolektív hlavnú úlohu *Riadenie podnikových sociálnych procesov vyvolávaných štrukturálnou prestavbou poľnohospodárstva*, ktorej koordinátorom bol Ing. D. Sagaru, CSc., a riešiteľom doc. PhDr. J. Barto, CSc.; Ing. G. Blaas, CSc., JUDr. B. Foltín, CSc., Ing. R. Haspra, CSc., Ing. F. Mach, CSc. a Ing. L. Sirotský, CSc. Cieľom riešenia bolo metodicky prepracovať a modelovať plánovanie a riadenie sociálnych procesov v poľnohospodárskych a potravinárskych výrobných organizáciách pri prehlbovaní koncentrácie a špecializácie výroby.

Výsledkom riešenia úlohy boli komplexné návrhy a odporúčania na zdokonaľovanie metodických zásad zostavovania programov a plánov kádrového, personálneho a sociálneho rozvoja pracovných kolektívov v 7. päťročnici s prihliadnutím na špecifickosť odvetvia poľnohospodárstva a výživy, vrátane sústavy plánovacích, analytických a kontrolných ukazovateľov, ako aj deľby práce medzi podnikovými odbornými útvarmi v príprave na realizáciu plánu a na ďalšiu integráciu sociálneho plánovania v systéme hospodárskeho plánu.

V rokoch 7. päťročnice riešil kolektív úlohu *Vplyv sociálno-ekonomických faktorov na zvyšovanie výkonnosti podnikových kolektívov*, ktorej zodpovedným riešiteľom bol Ing. F. Mach, CSc. Úloha bola zameraná na zdokonaľovanie podnikového a vnútropodnikového sociálneho riadenia, pôsobenia nástrojov na aktivitu ľudského činiteľa výroby. Závety výskumu boli zamerané na:

- zabezpečenie reprodukcie pracovného kolektívu v náležitej kvalifikačnej, profesnej a demografickej štruktúre cielavedomou personálnou a kádrovou prácou;
- plánovité zlepšovanie pracovných a životných podmienok pracovníkov PPK;
- zdokonaľovanie pracovnej motivácie jednotlivcov a kolektívov prehĺbovaním foriem riadiacej práce, hmotnej a nehmotnej stimulácie vrátane rozvoja účasti na riadení;
- rozpracovanie zásad brigádnej formy organizácie práce a odmeňovania v podnikoch PPK.

Na základe získaných poznatkov o sociálnom rozvoji v JRD a ŠM v 7. päťročnici sa spracovali *Hlavné smery sociálneho rozvoja na 8. päťročnicu v PPK*, ktoré sa stali konkrétnou smernicou MPVŽ SSR na vypracovávanie plánov kádrového, personálneho a sociálneho rozvoja v organizáciách poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu v rokoch 1986—1990.

I napriek tomu, že zatiaľ ešte nejestvuje ucelený systém rozvoja ľudského činiteľa výroby v PPK, dosiahli sa na základe širokého presadzovania týchto výskumných poznatkov do praxe, ako aj zvýšenej aktivity centrálnych riadiacich orgánov a podnikovej sféry pozitívne výsledky v oblasti plánovitého riadenia pracovných a životných podmienok v poľnohospodárskych podnikoch.

V rokoch 8. päťročnice sa výskum zameriaval na *Sociálno-ekonomické činitele riadenia pracovných kolektívov*. Za prvú kontrolovateľnú etapu (1986—1988) sa v súlade s metodikou čiastkovej úlohy predložili výsledky výskumu v oblasti:

- podmienok inovačnej aktivity vedúcich pracovníkov poľnohospodárskych podnikov pri zavádzaní vedeckotechnických poznatkov do praxe,
- kritérií hodnotenia vedúcich technickohospodárskych pracovníkov poľnohospodárskych podnikov,
- bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci v chove zvierat, zdokonaľovanie protipožiarnej prevencie a znižovanie výskytu chorôb z povolania,
- bezpečnostno-prevádzkovej služby v poľnohospodárskych a potravinárskych podnikoch,
- stabilizácie pracovných síl v poľnohospodárskych podnikoch v nerozvojových vidieckych sídlach zlepšovaním životných podmienok,
- zdokonaľovania sociálneho riadenia cestou usmerňovania podnikovej spoločenskej potreby a hlavných smerov sociálneho rozvoja pre 9. päťročnicu,
- metodických odporúčaní pre zdokonaľovanie činnosti samosprávnych orgánov v štátnych poľnohospodárskych a potravinárskych podnikoch.

Kolektív výskumného oddelenia prešiel viacerými kádrovými zmenami. Po odchode Ing. D. Sagaru, CSc., a JUDr. B. Foltína, CSc. do dôchodku odišiel Ing. E. Sirotský, CSc. pracovať do centrálnej riadiacej sféry Ing. G. Blaas, CSc., a Ing. R. Haspra, CSc. rozšírili svoje výskumné zameranie na komplexné otázky ekonomiky, organizácie a riadenia poľnohospodárskych podnikov.

V kolektíve oddelenia sociálneho rozvoja pod vedením Ing. F. Macha, CSc. zostal v súčasnosti pracovať výskumný kolektív zložený z pracovníkov doc. PhDr. J. Barto, CSc., PhDr. S. Buchta, CSc., Ing. D. Mosný, PhDr. J. Pániková a Ing. Z. Šťastný, CSc. Aktuálnou úlohou ďalšieho rozvoja sociálno-ekonomického výskumu bude rozšíriť kolektív o ďalších mladých, talentovaných výskumných pracovníkov.

Podniková poľnohospodárska prax využíva výsledky sociologických výskumov vo svojej činnosti. Tak napríklad pre poľnohospodárske podniky JRD Dvory nad Žitavou, JRD Zemné, JRD Trnava, JRD Dolné Dubové, JRD Šamorín, JRD Šurany a ďalšie boli spracované *Plány kádrového, personálneho a sociálneho rozvoja podnikových kolektívov*, pre JRD Trakovice bol spracovaný *Motivačný program THP*, pre JRD Slatinské Lazy bola spracovaná *sociálna analýza pracovných a životných podmienok pracovníkov družstva a návrh na ich zlepšenie*. Desiatkam podnikov

poskytli metodickú pomôcku *Zdokonaľovania sociálneho riadenia poľnohospodárstva pomocou noratívov podnikovej spoločenskej spotreby a Metodika hodnotenia THP v poľnohospodárskych podnikoch*. Úspešná spolupráca je napríklad i s Okresným oddelením MPVŽ SSR v Trnave, kde pracovníci VÚEPP v Bratislave spracovali *Plán kádového, personálneho a sociálneho rozvoja pracovných kolektívov poľnohospodárskych podnikov okresu Trnava na roky 1987—1995*.

Záslužná práca kolektívu oddelenia sociálneho rozvoja je i v oblasti organizovania vedeckých konferencií a odborných seminárov v oblasti zlepšovania pracovných a životných podmienok, zavádzania BFOPO a zdokonaľovania sociálneho riadenia v PPOK. Tak napríklad v roku 1987 zorganizovali seminár pre poľnohospodárske podniky vo Východoslovenskom kraji o *zlepšovaní pracovných a životných podmienok*, v roku 1988 týždenné školenie pre mladých vedúcich pracovníkov okresu Trnava a Senica o *zdokonaľovaní riadiacej práce v podmienkach prestavby hospodárskeho mechanizmu, zamerané na prácu s ľuďmi* a iné. V tomto roku kolektív pripravuje aktuálny seminár o *zdokonaľovaní práce samosprávnych orgánov v štátnych poľnohospodárskych a potravinárskych podnikoch*, na ktorom oboznámi účastníkov s prvými empirickými poznatkami výskumu a praktickými skúsenosťami z uplatňovania Zákona o štátnom podniku v oblasti činnosti samosprávnych orgánov.

Výsledky sociologického výskumu, ako i konkrétne empirické poznatky z poľnohospodárskej praxe predniesli pracovníci oddelenia na mnohých vedeckých podujatiach a publikovali vo vedeckých a odborných časopisoch. Úspešná spolupráca sa začala rozvíjať i s pracoviskami ekonomického a sociologického výskumu v MLR, PLR a v poslednom období i v ZSSR a BLR.

Doterajšie výsledky potvrdzujú, že plánovité riadenie nielen technického a ekonomického, ale aj sociálneho rozvoja podnikov a ich pracovných kolektívov je jedným z významných faktorov zvyšovania účinnosti podnikového i vnútropodnikového riadenia. V tomto duchu sa kolektív jubilujúceho ústavu významnou mierou pričínil o celkové úspešné plnenie úloh, postavených pred ekonomický výskum v procese prestavby hospodárskeho mechanizmu v PPOK, platnom od 1. 1. 1989.

Skúmanie a riešenie sociálnych otázok v poľnohospodárstve a potravinárstve sociologickými prístupmi vo väzbe na výrobu, techniku a organizáciu má za sebou necelé tri desiatky rokov. Je to obdobie profilovania aplikovanej marxisticko-leninskej sociologickej disciplíny a účinného prepájania sociologického a ekonomického výskumu v súlade s potrebami centrálnych riadiacich orgánov a podnikovej praxe. Ďalšie uplatňovanie zásad prestavby hospodárskeho mechanizmu v PPOK bude však vyžadovať viac ako kedykoľvek predtým i nové výsledky ekonomických a sociologických výskumov, čo je súčasne i záväzkom pre jubilujúci kolektív.

Ing. Zdenek Štastný, CSc., VÚEPP Bratislava

K 25. VÝROČIU KATEDRY PEDAGOGIKY A SOCIOLOGIE PREVÁDZKOVO-EKONOMICKEJ FAKULTY VYSOKEJ ŠKOLY POĽNOHOSPODÁRSKEJ V NITRE

Štvrtstoročie organizačnej jednotky vysokej školy, ako je katedra, nemusí predstavovať časový priestor, v ktorom by bolo treba zaznamenať udalosti nejakého mimoriadneho významu.

Z hľadiska sociológie ako vyučovacieho predmetu zavedeného do učebných plánov vysokých poľnohospodárskych škôl stojí však za zmienku nielen jej chronologický vývoj, ale aj poznanie problémov, ktoré stáli v ceste a stoja azda doposiaľ.

Na VŠP v Nitre od roku 1964 začína svoju činnosť Katedra pedagogiky, ktorej štrukturálna zmena zahŕňa od školského roku 1972/73 aj výučbu sociológie. Z príležitosti 25 ročného jubilea tejto katedry sa teda zákonite žiada zovšeobecniť, aký bol vývoj sociológie a najmä Sociológie poľnohospodárstva ako vyučovacieho predmetu, a eventuálne aké má šance v najbližšej budúcnosti. Takáto informácia sa žiada aj preto, že v októbri 1989 sa uskutoční vedecké kolokvium na VŠP v Nitre s medzinárodnou účasťou *Za ďalšiu efektívnu prípravu stredoškolských učiteľov pô-*